Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 31, s. 283-289, İstanbul, 1996

ENDEMİK BİR MEŞE TÜRÜ, KASNAK MEŞESİ (Quercus vulcanica (Boiss. Heldr. ex) Kotschy)'NİN TÜRKİYE'DEKİ YENİ BİR YAYILIŞ ALANI

A New Distribution Area Of An Endemic Oak Species, Quercus vulcanica (Boiss. Heldr. ex) Kotschy in Turkey

Dr. Meral AVCI*

ÖZET

Endemik bir meşe türü olan kasnak meşesinin Türkiye'deki yayılış alanı sınırlıdır. Mevcut literatüre göre Ilgaz dağlarında yayılışı bilinmeyen kasnak meşesinin bu yeni yayılış alanı ilk defa tarafımızdan bulunmuştur.

ABSTRACT

An endemic oak species, Quercus vulcanica has a limited extension in Turkey. This new location in the Ilgaz mountains which in not found in the present literature, for the first time has only been detected by us.

Türkiye endemik[1] bitkiler açısından dünyanın önemli ülkelerinden birisidir. Türkiye florasının yaklaşık % 33.5'ini endemik taksonlar meydana getirmektedir. Endemik bitkilerin çoğunluğu otsu türlerdir (GEMİCİ vd., 1992: 64-66). Özellikle geven (Astragalus), sığır kuyruğu (Verbascum) ve peygamber çiçeği (Centaurea) endemik tür sayısının en fazla olduğu otsu cinsleri meydana getirirler[2] (EKİM, 1990: 74-77). Buna karşılık Türkiye'de yayılış gösteren odunsu bitkiler içinde endemiklerin oranı oldukça azdır. Örneğin Türkiye meşelerinin sadece 4 tanesi endemik, 1 tanesi de reliktdir[3] (HEDGE, YALTIRIK, 1982: 659-683).

---

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul.

1- Yunanca endomos (en: iç, demos: halk) sözcüğünden gelen endemik, "ancak belirli bir bölgede yaşayan ve yeryüzünün diğer kısımlarında rastlanmayan bitki türleri"ni ifade eder. Endemik bitki türlerinin yayılış alanı bir yöre, bir bölge hatta bir kıt'a olabilir (ERİNÇ, 1977: 108).

2-Türkiye'de yayılışı bilinen 391 Astragalus türünün 233'ü (% 59.6), 232 Verbascum türünün 185'i (% 79.4) ve 177 Centaurea türünün 109'u (% 61.6) tanesi endemiktir (DAVIS vd. 1988: 499-509).

3- Meşe (Quercus) cinsi Türkiye'de 18 tür, 9 alt tür, 2 varyete ve 7 doğal hibridi ile temsil edilir. Bunlardan kasnak meşesi (Q. vulcanica), İspir meşesi (Q. macranthera subsp.syspirensis), boz pırnal meşesi (Q. aucheri) ve sapsız meşenin bir alt türü (Q. petraea subsp. pinnatiloba) endemik, Doğu Karadeniz meşesi (Q. pontica) ise relikt bir türdür (HEDGE, YALTIRIK, 1982: 662-681).

Endemik meşe türlerimizden birisi olan kasnak meşesi (Quercus vulcanica syn. Q. sessiliflora var. pinnatifida) mevcut literatüre göre Göller yöresi batı kesimi, Anamas dağları, Sultan dağları, Ahır dağı, Murat dağı, Türkmen dağı, Amanos dağları (Osmaniye, Üçgöz) Hasan dağı, Erciyas dağı (Hacılar) ve Karadağ (Karaman) da 1300-1800 m.ler arasında yayılış gösterir (ÇETİK, 1982: 52, HEDGE, YALTIRIK, 1982:670, YALTIRIK, 1984:33, ÇIRPICI, 1985:44, ISTO Quercus vulcanica örnekleri). Kasnak meşesi belirtilen bu yayılış alanları dışında tarafımızdan Ilgaz dağlarında da tesbit edilmiştir[4] (Şekil 1).

Kasnak meşesi 25-30 m. boya ve 1.6 m. çapa ulaşabilen geniş ve yaygın tepeli bir ağaçtır. Genç sürgünleri sarımsı veya kırmızımsı kahverenginde olup, önceleri tüylü daha sonra çıplaktır. Tomurcuklar büyük (5 mm. veya daha fazla), yumurta biçiminde parlak kahverengi kırmızı, hemen hemen tüysüzdür.

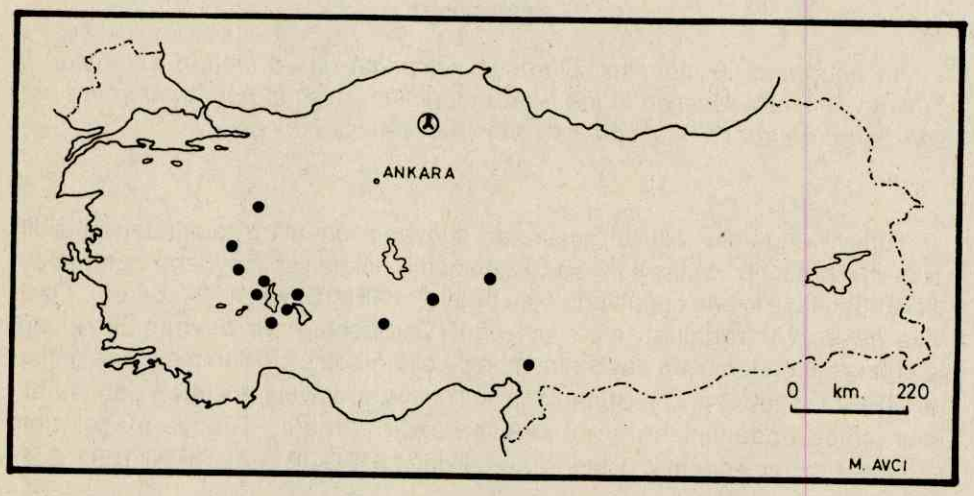

Şekil 1- Kasnak meşesi (Quercus vulcanica)'nin Türkiye'deki yayılış alanı (✇ : Yeni tesbit edilen yayılış alanı).
Figure 1- *The places where Quercus vulcanica has been found in Turkey (✇ :* The place where Quercus vulcanica has been recently recorded).

Yapraklar sürgünler üzerinde birbirinden oldukça aralıklı olarak dizilmişlerdir. Yaprak ayası ters yumurta (veya eliptik) biçiminde, dip tarafı çarpıktır (ya da

4- Kasnak meşesi örneklerinin teşhisini yapan hocam Prof. Dr. Faik Yaltırık'a teşekkürlerimi sunarım.

kama şeklindedir). Yaprak sapı 8.8-3.5 cm. uzunluğunda olup hafif tüylüdür. Kasnak meşesinin kadehi sapsız, yarımküre biçiminde veya geniş ağızlıdır. Kadeh palamutun 1/2 veya 2/3 kadarını içine alır. Kadeh genellikle 15 mm. çapındadır. Kadehin pulları yassı, düz, dar üçgenimsi-mızrak şeklindedir ve birbirinin üzerine sıkıca kapanmıştır (YALTIRIK, 1984:33; Resim 1 ve 2).

Bir Doğu Akdeniz elemanı olan kasnak meşesinin (HEDGE, YALTIRIK: 1982: 670) Türkiye'deki en geniş yayılış alanı Göller yöresi batı kesimidir. Burada Davras dağı (2635 m.)'nın doğuya doğru uzantısını teşkil eden Asacak dağı güney yamaçlarındaki dolin tabanları kasnak meşesi için çok uygun yetişme ortamları oluştururlar. Toprak tabakasının oldukça kalın olduğu dolin tabanlarında özellikle 1500 m.'nin üzerindeki seviyelerde yer yer iki katlı bir görünüm sergilerler. 25-30 m. boya ulaşan ve oldukça düzgün gövde yapısına sahip olan yaşlı kasnak meşelerinin altında, boyları 4-5 m. arasında değişen, son derece sık gençlik halinde kasnak meşesi toplulukları yer alır. Dolinleri birbirinden ayıran sırtlarda ise toprak tabakasının azaldığı, anakayanın yüzeye çıktığı ve kasnak meşesinin hakimiyetinin sona ererek, sahayı Lübnan sediri (Cedrus libani) topluluklarının kapladığı dikkati çeker (AVCI, 1990: 171-175).

Göller yöresi batı kesiminde kasnak meşesinin ortaya çıktığı diğer bir saha Eğirdir gölü batısındaki Barla dağı (Ayıyalağıbaşı tepe 2799 m.) dır. Barla dağının kuzey yamacında bir glasyal tekne vadi olan Kapı dere vadisinde, 1800 m.lerde ortaya çıkan kasnak meşesi, çınar yapraklı akçaağaç (Acer hyrcanum), karaağaç (Ulmus glabra), geyik elması (Sorbus umbelata), doğu hanımelisi (Lonicera orientalis), mahlep (Prunus mahaleb) ve papaz külahı (Euonymus latifolia) ile birlikte topluluk oluşturur. Kapı dere vadisi dışına çıkılınca kasnak meşesi toplulukları da ortadan kalkar (AVCI, 1990: 148-149).

Kasnak meşesi Murat dağı ve Karadağ (Başdağ tepe çevresinde) da da kuzey yamaçlarda 1700 m.'lik seviyelerde yayılış gösterir (ÇIRPICI, 1985:44, OCAKVERDİ, ÜNAL, 1991: 100-102).

Kasnak meşesinin tarafımızdan tesbit edilen yeni yayılış alanı Ilgaz dağlarında Tekçam tepe (1955 m.) güney yamacında, Karaömer deresi yukarı çığırındaki vadi içleridir[5]. Tekçam tepe güney yamaçlarının 1500 m.'nin üzerindeki kesimleri hakim elemanları sarıçam ve göknar (Abies bornmuelleriana) olan nemli ormanların yayılış sahasıdır. Ancak sarıçam ve göknar topluluklarının monotonluğu, vadi içlerini kaplayan ve kısmen daha zengin bitki toplulukları ile bozulur. Bu kesimde kasnak meşesi 1600 m.'lik seviyelerde Karaömer deresi yukarı çığırındaki kabul havzasında ortaya çıkar (Şekil 2). Toprak tabakasının kalın olduğu korunaklı vadi içlerinde kasnak meşeleri, 5-10 ağaçtan oluşan saf topluluklar meydana getirdikleri gibi, macar meşesi (Quercus frainetto), mazı meşesi (Q. infectoria) ve akçaağaç (Acer campestre ve A. hyrcanum) ile birlikte karışık olarak da yayılış gösterir.

5- Kasnak meşesi örnekleri 1992 yılında Ilgaz dağlarında yaptığımız arazi çalışmaları esnasında toplanmıştır.

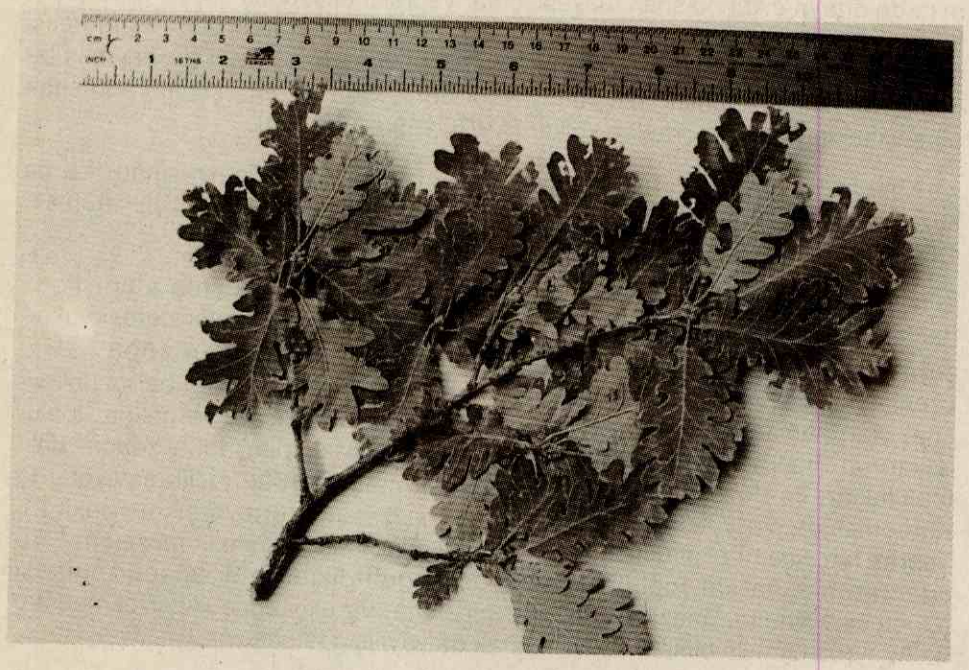

Foto 1-2- Quercus vulcanica'nın herbaryum örnekleri (ISTO no: 27504).
Photo 1-2- *The herbarium specimens of Quercus vulcanica (ISTO no: 27504).*

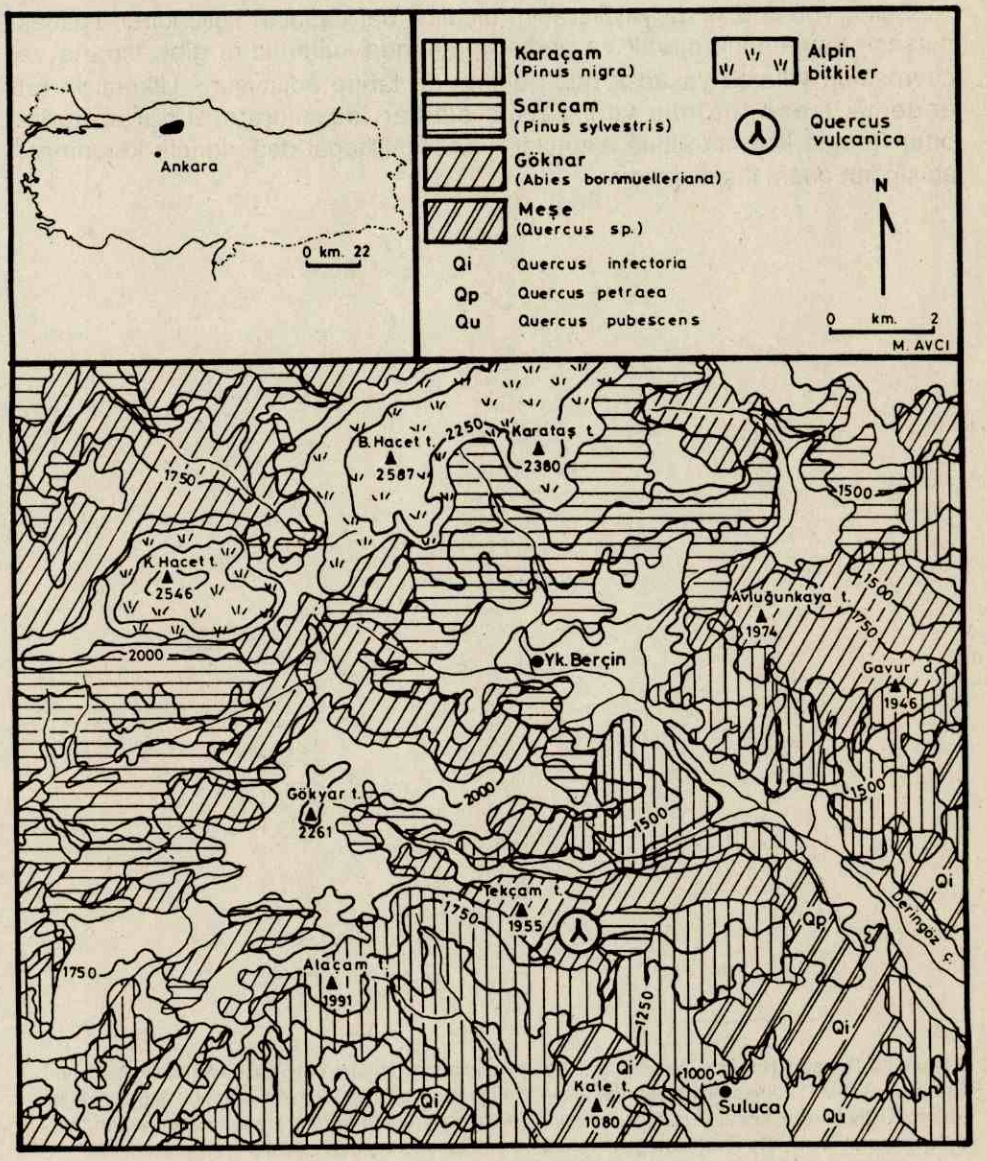

Şekil 2- Kasnak meşesi (Quercus vulcanica) nin Ilgaz dağlarındaki yayılış alanı.
Figure 2- *New distribution area of Quercus vulcanica in Ilgaz mountains.*

Boyları 6-7 m.'yi geçmeyen kasnak meşeleri vadileri birbirinden ayıran sırtlarda ortadan kalkarlar. Kasnak meşesinin Ilgaz dağlarındaki bu yayılış alanı, Türkiye'deki yayılış alanının en kuzey sınırı olması bakımından da önemlidir.

Göller yöresi dışında yayılış alanı oldukça dar sahaları ilgilendiren kasnak meşesi, kaplamalık olarak ve parke yapımında kullanıldığı gibi, Isparta ve çevresinde yıllarca yakacak odun olarak da tahrip edilmiştir.[6] Ülkemizin bu endemik meşe türünün yeni yayılış alanları da dikkate alınarak doğal ortamlarında koruma altına alınması, ülkemizin doğal değerlerinin korunması açısından önem taşımaktadır.

6- Türkiye Tabiatını Koruma Derneği tarafından yayınlanan "Türkiye'nin Tehlike Altındaki Nadir ve Endemik Bitkileri" adını taşıyan eserde, ülkemizin endemik bitkileri ile nadir ve tehdit altındaki bitki türleri, IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resourches) tarafından ortaya konan Red Data Book kategorilerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada kasnak meşesi koruma tedbirleri ile nesli garanti altına alındığı için (Göller yöresinin batı kesimindeki kasnak meşesi sahası (Yukarı Gökdere kasnak ormanı) 27.7.1987'de Tabiatı Koruma Alanı olarak ayrılmıştır (OGM, 1989: 101)), tehlike dışındaki bitkiler grubuna (0) sokulmuştur (EKİM, vd., 1989: 14).

Kaynakça

AVCI, M., 1990, Göller Yöresi Batı Kesiminin Bitki Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, İstanbul.

BOISSIER, E., 1879, *Flora Orientalis*, Vol. IV, Genevae.

ÇETİK, R. 1982, "Erciyas dağının florası", Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi, Seri B, sayı 2, s. 23-38.

ÇIRPICI, A., 1985, "Murat Dağı (Kütahya-Uşak)'nın Flora ve Vejetasyonu Üzerine Gözlemler" *Doğa Bilim Dergisi,* Seri A2, Cilt 9, Sayı 1, s. 40-47.

DAVIS, P.H, MILL, R.R., TAN, K., 1988, Flora of Turkey and the East Aegean Islands (Supplement) vol. ten, Edinburgh Üniversitesi yayını, Edinburgh.

EKİM, T. 1990, "Bitkiler", *Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri,* Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.

EKİM, T., KOYUNCU, M., ERİK, S. İLARSLAN, R., 1989, *Türkiye'nin Tehlike Altındaki Nadir ve Endemik Bitki Türleri,* Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Yayını, Ankara.

ERİNÇ, S., 1977, *Vejetasyon Coğrafyası,* İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul.

GEMİCİ, Y., SEÇMEN, Ö., EKİM, T., LEBLEBİCİ, E., 1992 "Türkiye'de Endemizm ve İzmir Yöresinin Bazı Endemikleri", *Ege Coğrafya Dergisi,* Sayı 6, s. 61-84.

GÖKŞİN, A., 1979, *Kasnak Ormanı (Eğridir) Florası ve Quercus vulcanica Boiss et Heldr. (Kasnak meşesi) nin Oluşturduğu Meşcere Tipleri Üzerine Araştırmalar,* Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları, Teknik Bülten Seri no. 96, Ankara.

HEDGE, I., C., YALTIRIK, F., 1982, "Quercus L.", *Flora of Turkey and The East Aegean Island* (Ed. P.H. Davis), Vol. 7, Edinburgh Üniversitesi yayını, s. 659-683.

OGM, 1989, *Kuruluşunun 150. yılında Ormancılığımız,* OGM Yayını, Ankara.

OCAKVERDİ, H., ÜNAL, A., 1991, Karadağ'ın (Karaman) Bitki Sosyolojisi ve Ekolojisi Yönünden İncelenmesi, *Doğa Türk Botanik Dergisi,* Cilt 15, Sayı 2, s. 79-106.

ÜNAL, A., OCAKVERDİ, H., 1991, Karadağ'ın (Karaman) Bitkileri, *Doğa Türk Botanik Dergisi,* Cilt 15, Sayı 3, s. 380-399.

YALTIRIK, F., 1984, *Türkiye Meşeleri Teşhis Klavuzu,* Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.